

ENTRE DUES RIBERES

L'EMIGRACIÓ DEL CAMP DE TARRAGONA A LLATINOAMÈRICA (1778-1833)

Ginés Puente Pérez

Aquest article analitza l'emigració dels habitants del Camp de Tarragona cap a Llatinoamèrica durant el període comprès entre 1778 i 1833, la qual va esdevenir un fet molt destacable en les relacions personals, socials, comercials i polítiques, tant per al país d'origen com per als territoris de destinació.

This article analyzes the emigration of the inhabitants of the Camp de Tarragona to Latin America during the period between 1778 and 1833, which became a very remarkable fact in personal, social, commercial and political relationships, both for the country of origin as for the territories of destination.

PARAULES CLAU:
emigració,
Camp de Tarragona,
Llatinoamèrica

KEYWORDS:
emigration,
Camp de Tarragona,
Latin America

◆ Introducció

El fenomen de l'emigració és plenament vigent. Al món actual, en diversos indrets del planeta, són encara moltes les persones que per millorar les seves condicions de vida han de marxar o fugir dels seus llocs d'origen per buscar millor fortuna als anomenats països «desenvolupats».

L'emigració dels habitants del Camp de Tarragona cap a Llatinoamèrica durant el període comprès entre 1778 i 1833 va esdevenir un fet molt destacable en les relacions personals, socials, comercials i polítiques, tant per al país d'origen com per als territoris de destinació.

L'elecció de la cronologia, 1778-1833, no ha estat arbitrària; ambdues dates són claus per a la comprensió d'aquest fenomen. Mentre la primera va coincidir amb l'aparició del Decret de lliure comerç promulgat per Carles III, que va afectar positivament les relacions comercials entre Catalunya i Amèrica, la segona va acabar amb el procés d'independència de gairebé totes les colònies, alhora que es produïa el final de la Dècada Ominosa, amb la qual es va tancar l'última fase del regnat de Ferran VII.

Les migracions s'han de contemplar des d'una doble perspectiva: la dels països receptors, que es van veure afavorits pel desplaçament humà, la qual cosa va augmentar la mà d'obra tot influint directament en l'activitat econòmica del territori i en el seu desenvolupament cultural; i la dels països d'origen, amb alleugeriment de la tensió demogràfica.

1. L'emigració a Llatinoamèrica (1778-1833)

En el període que hem estudiat van existir diferents motius per emigrar: «fer les Amèriques» per fer fortuna, el desig de viure una aventura vital i aconseguir més llibertat, fugir de les guerres que contínuament assolaven el continent europeu i de la pressió religiosa, allunyar-se de les epidèmies que es produïen en el vell continent i, per últim, per cuidar els familiars que ja eren allà.

Les migracions, com s'ha dit, també sorgien de l'esperit aventurer. Molts dels viatgers eren gent de mar, per tant, estaven acostumats a navegar. S'embarcaven en xabecs, sageties, pollacres i altres embarcacions, que no tenien res a veure amb les naus que existeixen en l'actualitat. Eren viatges que, segons la destinació, duraven entre tres i quatre setmanes i, encara que la cartografia estava molt desenvolupada, la incertesa a causa dels perills era constant.

Segons Richard Konetzke:

La emigración española a América no fue un movimiento libre, sino una partida espontánea de diversas personas, familias o grupos, con vista a la fundación de una

nueva patria, todas las decisiones individuales de emigrar e incluso las de trasladarse por un tiempo a los territorios de ultramar requería normalmente un permiso estatal.

No obstant això, i malgrat la Reial Cèdula de 1729, no es van poder controlar les migracions clandestines. L'Estat va imposar una sèrie de sancions contra aquests emigrants, que eren modificades contínuament i aplicades amb severitat. Amb el pas dels anys, sabem que les penes van oscil·lar entre el pagament de cent mil maravedís i el compliment de deu anys de desterrament fora d'Espanya si l'il·legal o «llovido» era de sang noble, o cent fuetejades, per substituir la multa, si eren de «baixa condició».

L'emigració peninsular, en general, i la catalana, en particular, podem dividir-les en dues etapes: la primera es pot situar en el període anterior a 1778, abans del Decret de lliure comerç; la segona, posterior a aquesta data, en què l'expansió migratòria catalana i els intercanvis es van ampliar fins a aconseguir una notable presència al territori hispanoamericà.

Hi ha significatives diferències entre les emigracions que es van produir al segle XVIII i les de la resta de períodes. Basant-nos en les coincidències de Rosario Márquez i José M. Delgado, als primers segles de la modernitat trobem que es van produir canvis en els estímuls, cosa que va provocar l'abandonament de la indústria artesanal. Catalunya, a partir de la segona meitat del segle XVIII, i al llarg del XIX, es va veure afavorida per un important desenvolupament econòmic, que va evolucionar gràcies a l'expansió comercial atlàntica, factor que va justificar el desplaçament massiu cap a Amèrica, on es trobaven els centres receptors.

2. El procés migratori: regulació i característiques

Els passatgers, per poder embarcar-se, havien de complir una sèrie de condicions i requisits. Aquesta legislació estava recollida en la Reial Ordre de 27 de juny de 1778, que deia que els viatgers havien de posseir la nacionalitat espanyola, justificada a partir de la fe de baptisme, havien de ser catòlics, havien de ser majors d'edat, i si no ho eren, havien d'anar acompanyats per un familiar o comptar amb el permís dels seus pares. Els majors d'edat també havien de presentar l'aprovació dels progenitors o, en cas de ser orfes, del familiar més proper. Això variava en els casos en què el passatger estava casat, ja que aleshores era la muller la que havia de concedir el permís, perquè durant el període que estava fora, calia assegurar la supervivència del nucli familiar. A més a més, en el cas de transportar mercaderies, s'havia de comunicar als funcionaris de duanes.

El Decret de lliure comerç de 1778 va mantenir-se vigent fins que la Guerra del Francès va obligar a prendre mesures excepcionals que evitessin l'entrada

d'afrancesats a Amèrica. Al juny de 1810, una circular va modificar els requisits per poder emigrar, els quals es van mantenir fins a 1827. Entre les noves condicions destacaven: haver estat «fidel a la Pàtria», estar exempt del servei d'armes i no estar inscrit en la matrícula de marina.

Les sol·licituds per marxar anaven normalment acompanyades de la carta d'un familiar, que reclamava la seva presència amb finalitat comercial. Era així com es prenia en consideració, ja que sense aquesta reclamació era més difícil aconseguir la llicència. No obstant, els emigrants sempre van desenvolupar sentiments de pertinença i forts vincles amb la seva terra d'origen, cosa que es fa palès en la creació de grups i societats de catalans. Val a dir que no tothom gaudia de les mateixes condicions, car els «*funcionarios, clérigos o militares con plaza en América*» ho tenien molt més fàcil.

L'emigració normalment era temporal, oscil·lava entre els tres i els nou anys amb la pretensió d'obtenir un benefici econòmic. L'objectiu era esprèmer i especular amb els recursos al més ràpid possible. Com dèiem, en tornar, els negocis eren traspassats a familiars o altres comerciants que es feien càrrec de l'establiment. Aquesta pràctica la podem considerar com un lobby, ja que va provocar conflictes amb els dirigents criolls que veien com els emigrants feien fortuna i després, amb ella, tornaven al seu país.

La importància dels nexes familiars o d'amistat també es fa evident a l'hora de triar una destinació. Podem observar com aquesta es pot relacionar fàcilment amb el lloc d'origen dels emigrants. El punt d'arribada va dependre de l'època, tot entenent principalment les independències americanes com el punt d'inflexió.

La tipologia de l'emigrant era molt diversa, tot i que fins al final del segle XVIII va perdurar la iniciativa del sobrecàrrec. Enfront d'aquesta figura va aparèixer la del comerciant burgès català que necessitava peons per gestionar els seus negocis americans. Això va fomentar l'emigració de personal més especialitzat, que va haver de gestionar i administrar els comerços allí establerts.

3. L'emigració del Camp de Tarragona

3.1. Quan van marxar?

L'emigració del Camp de Tarragona cap a Llatinoamèrica, en el conjunt del període estudiat, va augmentar en el nombre de sol·licituds expedides pels diferents governadors. En total es van comptabilitzar 331 expedients. Hi ha dos períodes fonamentals en la demanda d'aquests documents. Per una banda, el període comprès entre 1802 i 1804, que inclou el pic més important d'emigració, produït l'any 1803 amb 44 sol·licituds. El 1802 hi va haver un increment

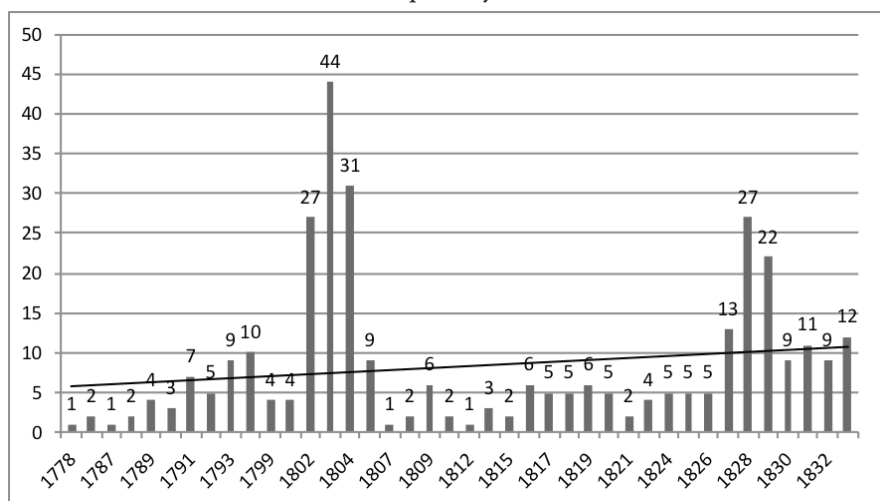
important, amb 27 sol·licituds, mentre que el 1804, van expedir-se'n 31. Abans d'arribar a aquest període es va produir un creixement lent en les sol·licituds.

D'altra banda, hem d'aclarir que existeix un salt important entre l'any 1778 i el 1783, en els quals no hi trobem cap sol·licitud. Això pot ser a causa de tres motius:

1. Perquè la documentació no s'ha conservat.
2. Que no hagués marxat ningú a causa dels diferents conflictes que hi havia al Mediterrani i al propi territori.
3. Perquè no l'hem trobat.

Entre 1795 i 1799 tampoc no tenim cap sol·licitud per marxar a l'Amèrica Llatina. Quant a aquest últim període, sabem que els efectes de l'enfrontament entre Espanya i la França revolucionària (1793-1795) van afectar tant l'emigració com el comerç. Mostra d'això fou el *Decreto de comercio con colonias extrangeras* que adquirí vigència per Reial Ordre del 4 de març de 1795 i que tingué gran importància respecte al comerç ultramarí. Mitjançant aquest decret, s'autoritza que els comerciants de les colònies espanyoles portessin a les estrangeres els productes que no podien enviar a Espanya a causa de la guerra.

Continuant amb el període estudiat, observem que entre els anys 1805 i 1826 existeix un estancament en les peticions, que oscil·len entre 4 i 6. El 1827 es produeix una recuperació amb 13 sol·licituds. L'any següent, el 1828, s'assolirà el màxim d'aquest nou cicle amb 27, i 22 de l'any 1829. Per últim, entre 1830 i 1833, els darrers anys de la Dècada Ominosa, hi ha una nova aturada que se situa en unes 10 o 11 sol·licituds per any.

Gràfica 1. Emigració del Camp de Tarragona a Llatinoamèrica, segons l'any de sol·licitud de l'expedient.

3.2. On van néixer?

Amb relació al lloc de naixement de les persones emigrants, observem que els més habitats i propers a la costa van ser els que més sol·licituds van tramitar. Així doncs, trobem que la tercera part van néixer a Torredembarra; el segon lloc l'ocupa Altafulla amb 72 sol·licituds i, en tercer lloc, es troben Reus i Tarragona, amb 35 cadascú. A Valls se'n comptabilitzen 12. Amb xifres inferiors a 10 emigrants trobem les sol·licituds expedides a Creixell (8), la Selva del Camp (6), Cambrils (5) i Vila-seca (4). La representativitat de la resta de municipis del Camp de Tarragona és molt insignificant, ja que oscil·len entre 3 i 1 emigrants.

Municipi de naixement	Nombre d'emigrants
Tarragonès	238
Altafulla	72
Clarà	2
Creixell	8
Ferran	1
Els Pallaresos	1
Pobla de Montornès	1
La Riera	3
Roda de Berà	1
Tamarit	1
Tarragona	35
Torredembarra	109
Vila-seca	4
Baix Camp	51
Alforja	2
Botarell	2
Cambrils	5
Mont-roig del Camp	1
Reus	35
La Selva del Camp	6
Alt Camp	22
Alcover	1
Bràfim	3
El Pont d'Armentera	1
Puigpelat	1
Puigtinyós	1
La Riba	1
Valls	12
Vila-rodona	2

Altres localitats catalanes	15
Barcelona	2
La Bisbal	1
Juneda	1
Mataró	1
Montblanc	1
Sitges	1
Urgell	1
Vendrell	2
Vic	1
Vilanova i la Geltrú	3
Vimbodí	1
Altres localitats	4
L'Havana	1
Puerto Rico	2
Esquivias	1
S'ignora	1
Total	331

Taula 1. Emigració del Camp de Tarragona segons el lloc de naixement.

3.3. On van residir abans de marxar?

Respecte al lloc de residència, si bé no hi ha canvis significatius, sí s'ha d'advertir que hi va haver una certa mobilitat interna dels emigrants. Així, de les 109 sol·licituds que es van expedir a Torredembarra, si teníem en compte el lloc de naixement, tot observant el lloc de residència, aquesta xifra augmenta a 116 sol·licituds; Altafulla també augmenta la seva representativitat de 72 a 77. D'altra banda, mentre Tarragona mostra un lleuger increment de 35 a 37 sol·licituds, Reus retrocedeix fins a 26. D'igual manera, el municipi de Valls passa de 12 a 8 sol·licituds; Creixell de 8 a 6 i la Selva del Camp de 6 a 5.

La mobilitat cap a altres províncies de Catalunya també es veu reflectida en aquest estudi. Barcelona, Vilanova i la Geltrú i Sitges —tot i no formar part del corregiment— rebran alguns dels emigrants que havien nascut al corregiment i que posteriorment van passar a Llatinoamèrica. Tot plegat ens indica que a les localitats de l'interior retrocedeix la representativitat de veïnatge a les migracions assolint més representativitat els municipis del litoral mediterrani.

Municipi de residència	Nombre d'emigrants
Tarragonès	245
Altafulla	76
La Canonja	1
Clarà	1
Creixell	6
Els Pallaresos	1
La Riera	2
Roda de Berà	1
Tarragona	37
Torredembarra	116
Salou	1
Vila-seca	3
Baix Camp	34
Alforja	2
Cambrils	1
Reus	26
La Selva del Camp	5
Alt Camp	13
Alcover	1
El Pont d'Armentera	1
Puigpelat	1
Puigtinyós	1
La Riba	1
Valls	8
Altres localitats catalanes	38
Barcelona	12
Lloret de Mar	1
Mataró	3
Sant Feliu de Guíxols	1
Sitges	9
El Vendrell	1
Vilanova i la Geltrú	11
Altres localitats	1
Panzacola	1
Total	331

Taula 2. Emigració del Camp de Tarragona segons el lloc de residència.

3.4. On van marxar?

Aquests emigrants, com ja hem esmentat, es van desplaçar tenint present les xarxes d'amistat que es van establir a Amèrica així com les declaracions d'independència del territoris d'ultramar. La regió més triada en el conjunt del període va ser Cuba, amb 173 sol·licituds expedides; concretament 119 va dirigir-se a l'Havana, 25 a Santiago de Cuba, 18 a Matanzas, 4 a Trinidad, 3 a Bayamo, a Cuba —sense especificar on— 2 més i, per últim, a Guanabacoa i Yara una més per a cadascuna de les localitats. Cuba, juntament amb Puerto Rico, van ser les colònies llatinoamericanes que més van trigar a aconseguir la independència. Ambdues restarien controlades per la monarquia hispànica fins al 1898.

En segon lloc, trobem Puerto Rico on van sol·licitar passar 49 emigrants. Tot i que la majoria (24) no va especificar on volia passar. Tot i així, sabem que 14 van anar a San Juan, 8 a Mayagüez i la resta a Cabo Rojo, Fajardo i Ponce.

A Veneçuela la majoria es van dirigir a Cumanà (16), tot i que també tenim enregistrats que van passar a Barlovento i Puerto Cabello (4), a La Guaira (2) i, per últim, a Caracas i Nova Barcelona (1). El territori veneçolà va signar l'acta d'independència el 5 de juliol de 1811.

En quart lloc trobem Mèxic, on pràcticament tothom es va dirigir a Veracruz (27) i la resta a Campeche, Mèxic —sense especificar— i Vilamòs de Tabasco (3). L'acta d'independència de l'Imperi Mexicà va ser redactada i signada al Palau Nacional de la Ciutat de Mèxic el 28 de setembre de 1821.

En cinquena posició l'Uruguai que, com l'Argentina, és un cas especial, ja que hem localitzat un passatger que marxa a tots dos països. Per tant, a l'Uruguai es van demanar 21 sol·licituds més una. Concretament, i seguint aquests paràmetres, a Montevideo s'hi van dirigir tots. La República Oriental de l'Uruguai, tot i que havia manifestat el seu interès per independitzar-se de la monarquia hispànica l'any 1810, no va fer-ho definitivament fins al gener de 1820.

Cap a l'Argentina hi van haver 12 sol·licituds i tots van dirigir-se a Buenos Aires. Igual que l'Uruguai, l'Argentina va iniciar el seu procés d'independència els primers anys del segle XIX. El juliol de 1816, des de la Casa de Tucumán ubicada a la ciutat de San Miguel de Tucumán, es va declarar formalment la ruptura amb el Govern peninsular.

A continuació trobem tres països: Colòmbia, Estats Units i Santo Domingo (República Dominicana). A Colòmbia, que va signar l'acta d'independència el 1810, només es van tramitar 4 sol·licituds. Concretament, a Santa Marta viatjaren 2 persones, a Cartagena d'Índies 1 i —a ambdues ciutats— l'altra. A Estats Units, considerant que La Louisiana (sense concretar) en aquells moments era territori pertanyent a la corona espanyola fins al 1803, hi va anar una persona, mentre que les altres 3 van anar a Nova Orleans. A Santo Domingo i la Isabela, nom que també rebia en aquells moment, hi van anar 4 emigrants. Aquests

quatre es van trobar una situació conflictiva a nivell polític, ja que de 1795 a 1822 l'illa va canviar de metròpoli en diverses ocasions. En últim lloc, trobem Bolívia (Potosí), independitzada el 1825, i Haití (Puerto Príncipe), amb un únic passatger.

Municipi de Destinació	Nombre d'emigrants
Argentina	12
Buenos Aires	10
Nova València	1
Montevideo ¹ i Buenos Aires	1
Bolívia	1
Potosí	1
Colòmbia	4
Cartagena d'Índies	1
Santa Marta	2
Cartagena d'Índies i Santa Marta	1
Cuba	173
Bayamo	3
Cuba	2
Guanabacoa	1
L'Havana	119
Matanzas	18
Santiago de Cuba	25
Trinidad	4
Yara	1
Estats Units	4
Louisiana, La	1
Nova Orleans	3
Haití	1
Puerto Príncipe	1
Mèxic	30
Campeche	1
Mèxic	1
Veracruz	27
Vilamòs de Tabasco	1
Puerto Rico	49
Cabo Rojo	1
Fajardo	1
Mayagüez	8
Ponce	1

1. Montevideo i Buenos Aires apareixen al mateix expedient.

Puerto Rico	24
San Juan	14
Santo Domingo	4
Isabela	1
Santo Domingo	3
Uruguai	22
Montevideo	22
Veneçuela	30
Barlovento	4
Caracas	1
Cumanà	16
Cumanà i La Guaira	2
La Guaiana	1
La Guaira	2
Nova Barcelona	1
Puerto Cabello	4
S'ignora	1
Total	331

Taula 3. Emigració del Camp de Tarragona segons països i lloc de destinació.

3.5. Quins motius van justificar?

Els motius pels quals les persones emigrants van marxar a Llatinoamèrica fonamentalment foren econòmics i laborals. Observem com el 93,35% ho van fer per motius econòmics, mentre l'altre 3,32% van justificar que era per qüestions socials, és a dir, per salut, per cura, per acompanyar els seus pares i mares, etc. Aquest mateix percentatge es correspon pràcticament amb les sol·licituds que no concreten clarament la causa del seu trasllat a l'altre continent. Per últim, trobem una persona que va al·legar motius de salut. Amb tot, podem dir que la causa essencial per la qual els passatgers s'embarcaven era l'econòmica. El fet que molts tornessin amb fortuna, cosa que es manifesta en la arquitectura de Catalunya d'aquesta època, corrobora aquesta hipòtesis.

Motiu per marxar	Nombre de justificacions
Econòmic	309
Salut	1
Social	11
S'ignora	10
Total	331

Taula 4. Emigració del Camp de Tarragona segons justificació.

3.6. A què es dedicaven?

La majoria dels oficis que van establir els emigrants a les «Amèriques» estan directament relacionats amb el comerç. Dels que justificassin exclusivament ser comerciants hem localitzat el 67,67% del total de sol·licituds. Dins d'aquest grup també s'hi podrien englobar els ajudants, els aprenents, els mossos comerciants, els carregadors i els sobrecàrrecs. Per altra banda, existeixen 38 sol·licituds que no mencionen la professió a l'expedient. Una part d'aquestes, les podríem relacionar amb els que marxen per motius socials i per motius de salut. També trobem professions més comunes com la de paleta, forner, etc. Per últim, hem de referir-nos a una persona que era militar.

Professió	Nombre
Abacero ²	1
Ajudant	3
Alferes de fragata graduat i capità mercant	1
Argenter	1
Caixer	1
Carregador	1
Cerer	2
Comerciant	224
Criat	2
Cubero	3
Fornier	6
Fuster	1
Mestre cordoner	1
Miner	1
Mosso comerciant	2
Notari mosso	1
Paleta	1
Patró	1
Popper	1
Sobrecàrrec	39
S'ignora	38
Total	331

Taula 5. Emigració del Camp de Tarragona segons la professió.

2. Existeixen algunes professions que la seva traducció al català és incerta, per això hem decidit respectar la llengua en què apareixen a la documentació. Segons el *Diccionario de la Real Academia Espanyola* (DRAE), 'abacero' era un botiguer que venia oli, vinagre, llegums i bacallà.

3.7. Quin era el seu estat civil?

Referent a l'estat civil, podem observar que de les vuit dones que van embarcar-se tres quartes parts eren casades. Pel contrari, dues tercers parts dels homes estaven solters i 20 no indiquen el seu estat, cosa que fa suposar que eren solters, ja que en el cas d'estar casats havien de justificar-ho i rebre l'aprovació d'elles. Per altra banda, 91 estaven casats i un passatger era vidu.

Estat Civil	Nombre
Soltera	3
Solter	211
Casada	5
Casat	91
Vidu	1
S'ignora	20
Total	331

Taula 6. Emigració del Camp de Tarragona segons l'estat civil.

Per acabar, vull recollir un fragment que representa l'essència del procés migratori ara i fa dos-cents anys. El text, de l'intel·lectual uruguaià Eduardo Galeano, es titula "Los emigrantes, ahora" i va ser publicat a l'obra *Bocas del Tiempo* l'any 2004.

Desde siempre, las mariposas y las golondrinas y los flamencos vuelan huyendo del frío, año tras año, y nadan las ballenas en busca de otra mar y los salmones y las truchas en busca de sus ríos. Ellos viajan miles de leguas, por los libres caminos del aire y del agua.

No son libres, en cambio, los caminos del éxodo humano. En inmensas caravanas, marchan los fugitivos de la vida imposible.

Viajan desde el sur hacia el norte y desde el sol naciente hacia el poniente.

Les han robado su lugar en el mundo. Han sido despojados de sus trabajos y sus tierras.

Muchos huyen de las guerras, pero muchos más huyen de los salarios exterminados y de los suelos arrasados.

Los náufragos de la globalización peregrinan inventando caminos, queriendo casa, golpeando puertas: las puertas que se abren, mágicamente, al paso del dinero, se cierran en sus narices. Algunos consiguen colarse. Otros son cadáveres que la mar entrega a las orillas prohibidas, o cuerpos sin nombre que yacen bajo tierra en el otro mundo adonde querían llegar...

GINÉS PUENTE PÉREZ
Universitat Rovira i Virgili

◆ Bibliografía

- BERTOMEU, J. R.: “Ciencia y política durante el reinado de José I (1808-1813): El proyecto de Real Museo de Historia Natural”, *Hispania*, 233 (2009), p. 769-792.
- DELGADO, J. M.: “La migración española a América Latina durante la época del comercio libre (1765-1820), un ejemplo Catalán”, *Boletín Americanista*, 32 (1982), p. 115-137.
- DELGADO, J. M.: “América y el comercio de Indias en la Historiografía catalana (1892-1978)”, *Boletín Americanista*, 28 (1978), p. 179-187.
- GRASES, P.: “Los catalanes en América”, *Hispania*, 75 (4), (1992), p. 844-851.
- MÁRQUEZ, R.: *La emigración española a América (1765-1824)*, Oviedo: Universidad de Oviedo, 1995.
- NADAL, J.: *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona: Ariel, 1975.
- PUENTE PÉREZ, G.: *L'emigració del Camp de Tarragona a Llatinoamèrica (1778-1833)*, Publicacions del Port de Tarragona i Arola editors: Tarragona, 2017.
- IDEM i FÀBREGAS ROIG, J.: “L'emigració a Llatinoamèrica (1778-1833): el cas de Torredembarra”, *Recull de treballs*, 15 (2014), p. 11-49.
- YÁÑEZ, C.: *Saltar con red*, Madrid: Alianza, 1996.
-